

Arkadi Kremer Julius Martov O AGITACIJI

Radnički glas
Edukativna
literatura
2021

I

Ovim člankom želimo da razjasnimo nekoliko pitanja koja se tiču prakse ruskih socijaldemokrata: po našem mišljenju tačni odgovori na ova pitanja neophodan su preduslov za socijaldemokratsko delovanje ka postizanju željenih ciljeva. Na osnovu sopstvenog iskustva i informacija o aktivnostima drugih grupa, došli smo do zaključka da su prvi koraci ruskih socijaldemokrata bili pogrešni, te da se u interesu postizanja naših ciljeva ta taktika mora promeniti. Zato smo u ovom članku pokušali da pokažemo u kom pravcu treba da se promene akcije socijaldemokrata, koje zadatke treba da postavimo kako ne bismo ostali nemoćni kao što smo bili na početku.

Pri pisanju ovog članka imali smo na umu čitaoce iz reda intelektualaca i naprednih radnika; za nas je posebno važno da utičemo na uverenja progresivne radničke klase jer većina socijaldemokrata iz redova radničke klase podržava delovanje koje smatramo beskorisnim. Ovde nećemo razmatrati uzroke ove pojave; ovo pitanje je donekle objašnjeno u samom tekstu, i u svakom slučaju smo uvereni da će, sve dok se napredna radnička klasa ne slaže da treba raditi u predloženom pravcu, budućnost radničkog pokreta biti upitna. Biće nam drago ako naš članak barem dovede do polemike o problemima koji nas muče: verujemo da će kontroverza u svakom slučaju poslužiti svrsi podsticanjem istraživanja o pitanju o kojem su do sada odlučivali zasebni zatvoreni krugovi.

Radnički pokret neizbežno je rezultat kontradikcija svojstvenih kapitalističkoj proizvodnji. Što se tiče radne mase, protivrečnosti kapitalističke proizvodnje sadržane u promenama životnih uslova i konceptima koje je doneo kapitalistički sistem čine tu masu još nesklonijom eksploataciji.

Zahtevajući od ljudi da budu automati koji se bespogovorno potčinjavaju volji kapitala, ovaj sistem priprema teren za nastanak osveštenog radništva i uliva radnicima razumevanje njihovih interesa. Kad kapitalizam zahteva raspršivanje rada kako bi se iskorenila mogućnost borbe protiv kapitala, on će zauzvrat dobiti okupljanje radnika i njihova udruženja u pojedinačnim radionicama, pojedinačnim pogonima i fabrikama. Kada kapitalizam zahteva da radnici nisu svesni suprotstavljanja interesa kapitala interesima svog rada, isti sistem, sa svojom koncentracijom kapitala, stvara još oštriju razliku između položaja kapitalista i radnika.

Ako diferencijacija radnika odgovara kapitalizmu jer dovodi do atomizacije, tehnološki razvoj istovremeno uništava tu diferencijaciju i svodi većinu radnika na nivo nekvalifikovane radne snage. Ako kapitalisti odgovaraju jakoj radničkoj porodici koja ga odvlači od strastvene borbe protiv kapitala, to će radnika emancipovati od njegove porodice i „ubaciti“ i njegovu ženu i decu u isti kotao fabričkog života. Ukratko, kada kapital, suočen sa pretnjom sopstvenog uništenja, mora stvoriti prepreke razvoju radničke klase, on tako uništava sopstvenu strukturu i stvara silu koja mu je neprijateljska i opasna po njega.

Istina je da je u određenoj fazi svog razvoja ovaj kapitalistički sistem stvorio moćno oružje za borbu čak i protiv ujedinjenog proletarijata, ali to oružje ima dva sečiva. Boreći se protiv ujedinjenog proletarijata – sile koja se sama stvorila i razvila – kapitalističko se društvo guši i ubrzava vlastito uništenje. Dovoljno je pomenuti rezervnu armiju radnika koja tlači radno stanovništvo poput mlinskog kamena i parališe uspeh borbe protiv proletarijata. Ali rast rezervne armije radnika smanjuje domaće tržište, što još više otežava radničkoj klasi da snosi teret poreza, što takođe pojačava prelazak sa indirektnog na direktno oporezivanje; konačno, ovoj vojsci je potrebna državna pomoć (da ne spominjemo povećanje troškova policije, sudova i zatvora) što dovodi do povećanja državnih rashoda.

Prva je posledica da je kapitalista prisiljen tražiti nova tržišta, što postaje sve teže, a to dovodi do povremenih, a zatim i stalnih kriza, a te krize dovode do gubitaka umesto do profita te do svođenja nekih kapitalista na nivo proletarijata, do uništenja dela kapitala. Promena poreskog sistema i povećanje rashoda izazvano rezervnom armijom

radnika uzima još veći udeo u dobiti za potrebe države, a kako se profit smanjuje, tako se smanjuje i akumulacija. Ali ove nove kontradikcije rezultiraju potrebom povećanja eksploatacije i daljeg tehnološkog razvoja, sve brutalnijom konkurencijom i drugim sličnim fenomenima, što, kao što smo videli, zauzvrat dovodi do posledica koje ne doprinose ciljevima kapitalizma. Tako protivrečnosti svojstvene određenoj fazi kapitalističkog razvoja okreću radničku klasu protiv kapitala. Kako dalji razvoj kapitalističke proizvodnje odmiče, borba protiv kapitala postaje sve žešća, a svest radničke klase raste. Stoga je kapitalizam škola, koja ne samo što trenira militantne radnike, već ih takođe obrazuje i u njih utiskuje svest o svojim sve očiglednijim kontradikcijama. Ovo ne samo da jača radničku klasu udružujući radnike, već i priprema teren za razvoj i širenje još ekstremnijih ideja. Ideja o socijalizmu kao nečemu konkretno mogućem može se razraditi samo na osnovu kapitalističkog sistema i samo u određenoj fazi njegovog razvoja.

Ali kako ova škola kapitalizma utiče na radničku klasu?

Okupljanje radnika još uvek ne znači njihovo ujedinjenje u borbi. Koncentracija proletarijata plodno je tlo za pokret. Ako je kapitalizam u stanju da svakodnevno zadovoljava potrebe radnika, onda ujedinjenje radnika neće igrati revolucionarnu ulogu. Ali kapitalizam, koji zavisi od konkurencije i odsustva planiranja proizvodnje, neprestano tera individualne preduzetnike da teže povećanju viška vrednosti, smanjenju radne snage u proizvodnji, da se neprestano iscrpljuju u borbi protiv proletarijata koji brani svoju egzistenciju i mora protestovati protiv očigledne degradacije svoje dobrobiti.

Ova borba je neizbežno glavni obrazovni faktor koji utiče na radničku klasu i u određenoj fazi razvoja formira jednu od ključnih sila koje podrivaju sistem. Sve oštija, dublja i opštija, ova borba poprima karakter klasne borbe u skladu sa klasnom svešću proletarijata koju sada doživljavamo u svim kapitalističkim zemljama. Kapital se neće odmah predati, neće se predati do poslednjeg trenutka: poražen u svemu, nastoji da se oporavi i pretvara obnavlja snagu za borbu. U ovoj borbi goli interesi kapitala postaju najočigledniji: u određenoj fazi razvoja ta se borba više ne može voditi pod okriljem naduvanih ideja, kapital skida masku i besramno objavljuje da se bori za svoj džep; u ovoj fazi kapital će se boriti ne za svoju dominaciju, već za puko

postojanje. On se hvata za političke oblike kapitalističkog sistema kao što se utopljenik hvata za slamku. Samo je državna vlast u poziciji da se bori protiv radnih masa, a sve dok je politička moć u rukama buržoazije, možemo kategorički tvrditi da neće doći do većeg poboljšanja položaja radnika. Stoga, koliko god radnički pokret bio široko rasprostranjen, njegov uspeh neće biti osiguran sve dok radnička klasa čvrsto ne uđe u političku borbu. Osvajanje političke moći ključni je zadatak borbenog proletarijata.

Radnička klasa može se suočiti sa ovim zadatkom samo kada ekonomska borba jasno pokaže svoju nesposobnost u trenutnim političkim okolnostima – kada se težnje proletarijata sudaraju sa postojećim političkim formama, kada bujica proleterskog pokreta preuzme političku moć, tada dolazi do trenutka u kojemu klasna borba ulazi u fazu svesne političke borbe. Kao socijaldemokrate, postavili smo sebi zadatak da vodimo proletarijat ka osveštenju potrebe za političkom slobodom kao preliminarnim uslovom za mogućnost šireg razvoja.

Kako ćemo to postići?

Ideja političke slobode nikako nije jednostavna i očigledna, posebno u politički zaostaloj zemlji; ova ideja ne može nadahnuti radničku klasu sve dok je radnička klasa ugušena u trenutnoj političkoj atmosferi i sve dok nije moguće zadovoljiti vitalne zahteve u granicama postojećih političkih uslova. Kao što samo priznavanje sukobljenih interesa nije dovoljno, već je neophodna stalna borba, tako ni priznavanje nedostatka političkih prava nije adekvatno sve dok to nije u sukobu sa naporima radničke klase da poboljša svoj položaj. To najbolje dokazuje istorija Engleske u kojoj je zahvaljujući razvoju industrije postojao određeni period neophodan za borbu za takav napredak, dok je to bilo moguće postići u postojećim političkim uslovima ekonomskom borbom sa kapitalistima koji nisu tražili pomoć organizovane vlasti. Na prvi pogled, rezultat je bio zaista neverovatan. Engleska ima najrazvijeniju kapitalističku proizvodnju, najrazvijeniji radnički pokret, ali je politički karakter tog pokreta slabo razvijen i većina radnika do sada se držala van aktivne političke borbe. Proletarijat je tek nedavno počeo da pokazuje sklonost socijaldemokratiji, a kao radnička klasa je kroz samu borbu počeo da prepozna da se promena može postići samo direktnim uticajem na državnu mašinu.

Ako pogledamo Austriju, gde je radnički pokret veoma mlad, videćemo neverovatno brz razvoj političkih elemenata u proleterskom pokretu, koji je rezultat užeg političkog okvira u kojem se mora voditi izvorna borba proletarijata. Ili Irska, na primer. Borba malih poljoprivrednika, podeljenih kapitalom, već dugo ima politički karakter jer je ekonomska borba za održavanje prosperiteta dovela irski narod u oštar sukob sa organizovanom moći engleske države. Iz ovih primera vidimo da je nezamislivo očekivati klasni pokret sa političkim programom u kome se ekonomska borba ne vodi u dovoljnim razmerama. Stoga je utopijski pretpostaviti da ruski radnici, kao opšta masa, mogu da vode političku borbu sve dok se dovoljno jasno ne uvere da je to u njihovom interesu. Mase ne ulaze u borbu bez razloga, ali ih iz objektivne logike konkretan razvoj događaja vodi u borbu. Uloga stranke, koja preuzima političko obrazovanje i organizovanje ljudi, je da tačno odredi trenutak u kojem borba sazreva u političku borbu i da pripremi one elemente u masi koji će osigurati da se tranzicija izvrši uz minimalne gubitke resursa. Kako proletarijat prepoznaje potrebu za slobodom udruživanja?

Mase ne dolaze do takvog zahteva na čisto logičan način. Sloboda udruživanja mora se prepoznati kao sredstvo borbe za interese proletarijata nakon što su ti interesi prepoznati; a praksa mora direktno pokazati povezanost interesa radnika i slobode udruživanja. Takva praksa se otkriva u borbi za sopstvene interese, u borbi u kojoj se potrebno suočiti sa opštim pitanjima koja su čak i njima besmislena. Kritičkim misliocima ostaje da dovedu mase do zaključaka koji proizlaze iz vitalnih pitanja koja donosi sam život i da formulišu rezultate koji proizilaze iz logike stvari, iz logike same borbe – drugim rečima, potrebno je izraditi program. Ali kako u ovom slučaju objasniti proleterski pokret krajem prošlog veka u Francuskoj i u prvoj polovini ovog veka širom Evrope?

Bilo je to doba politizacije buržoazije koja je nailazila na prepreke u svom razvoju koje su predstavljali politički oblici apsolutizma ili aristokratije. Buržoazija, već materijalno jaka, nije imala fizičku snagu. U stvari, radnici – poput šegrta ili radnika u fabrikama – takođe su patili pod istim političkim uslovima. Nezadovoljstvo je vladalo među masama: nezadovoljstvo je bilo podstaknuto političkom borbom, ali ta borba je nastala kada su stari oblici proizvodnje zamenjeni novim i pun smisao i značaj tog novoga nije bio dovoljno jasan čak ni obrazovanom delu društva, a još manje zaostalim masama. U ovim uslovima borba

nije mogla proletarijatu ponuditi jasnu svest o fatalnom sukobu između njihovih interesa i interesa svih drugih klasa, niti o činjenici da osnovni uzroci lošeg položaja radničke klase leže u ekonomskom poretku modernog društva .

U međuvremenu, znatna represija buržoazije isprovocirala je potrebu za borbom za emancipaciju koju je pratio idealistički entuzijazam i procvat političkih talenata koje ta klasa nikada prije toga nije doživjela. Izronile su čitave mase govornika, političara, pisaca i nakladnika nadahnutih idejama slobode i jednakosti što je u svest samih propagandista imalo malo veze s materijalnim interesima buržoazije. Bez obzira na to, njihova su djeca, odrasla u atmosferi političkog nezadovoljstva i protivljenja nadišla granice unutar kojih su dobri građani dopuštali iskazivanje nezadovoljstva, i često su ulazili u otvoreni sukob s predstavnicima umerenosti i skrupuloznosti financijskog i industrijskog liberalizma, ali i oni su unatoč tome radili samo u korist buržoazije. Ti su aktivisti krećući se među ljudima sa svim žarom nekoga tko nije svestan materijalnih korijena svog idealizma pronašli plodno tlo u masi koja je bila politički nezrela i u stanju previranja. Nije bilo teško uveriti ljude da uzrok njihovih nevolja leži uz političkoj restrikciji, a još je lakše bilo to učiniti uz revolucionarne agitatore s kojima su složno pjevali premda za oktavu niže. Ta moćna kombinacija uverila je radnike u istinu i važnost onoga što su ti oratori govorili na svojim letcima i sastancima. Osim toga, to je utvrdilo ideju povezanosti svih njihovih interesa i interesa poduzetnika. Videvši u vlasniku svog branioca i zaštitnika, potpuno mu se predao, ne sluteći da će put kojim će zajedno krenuti biti kratak i da će im se putevi razići u suprotnim smerovima. Tako je buržoazija postala vođa radničke klase koja pod njenim rukovodstvom nije uništila nijedno uporište „blagoslovenog“ apsolutizma. Radnička klasa je krenula u bitku, buržoazija je proizvela program i nakon pobjede uspostavila nove temelje poretka, a sebi uzela lavovski deo plena, što je kulminiralo u političkoj moći. Ipak, čak one mrvice pobjede koje je posle pobjede dobio proleterijat bile su od koristi. Još korisnije je bilo političko obrazovanje stečeno u ovoj borbi. Ali ovi pozitivni efekti dolaze uz negativne. Do sada je radnik u svom slatkorečivom buržoaskom vladaru vidio prirodnog predstavnika u političkom delovanju. Pomažući političko obrazovanje radničke klase, obučavajući je za političku borbu, ovaj istorijski period je u isto vreme olakšao slabljenje njene političke samosvesti kao posebne klase. Istorija ove

epohe je za nas važna, i kao pouka i kao dragocen materijal za sopstvenu praksu i teorijsku osnovu pokreta. Iz ovoga treba zaključiti da političku slobodu može osvojiti samo masa. I, ako je tako, onda se borba za emancipaciju proletarijata ne sme odlagati sve dok buržoazija ne postigne političku slobodu. Da li će to postići naša buržoazija, da li će u bliskoj budućnosti biti organizovanih sukoba između vlade i kapitala - ovo pitanje je nesumnjivo važno. Ali, kakav god bio odgovor, to ne bi trebalo da promeni smer naših aktivnosti. U svakom slučaju, za nas je najvažnije da radnička klasa bude svesna, da razume svoje interese i kako ne bi trebala postati dodatak buržoazije dok ova želi da iskoristi snagu radne mase kao zaštitu koju će posle odbaciti kao nepotrebnu, ali i pokušati da uništi, tako da ne može delovati protiv pobednika.

Ako naša buržoazija zaista ne zna kako da postane revolucionarna, onda joj ne treba dati priliku da bude učitelj i vođa našeg proletarijata, jer će obrazovanje dobiveno od buržoazije imati previsoku cenu u gubitku klasne samosvesti. Ako i sama buržoazija napreduje u političkoj borbi, onda je to nesumnjivo bonus. Radnik će tako imati saputnika, ali samo saputnika ili će preći ovaj deo puta pred sobom sam, kao što će preći i ceo ostatak puta do potpune emancipacije. A koliko je ovaj prvi deo puta beznačajan u odnosu na put koji se prostire pred njim!

II

U svetlu prethodno izrečenog, zadatak koji nam predstoji je jasan: moramo težiti razvitku političke samosvesti među radničkom masom, moramo ih zainteresovati za političku slobodu. Ali politička samosvest ne znači bilo kakvu promenu trenutnog političkog sistema, već promenu u korist radničke klase. Zbog toga, toj političkoj samosvesti mora prethoditi prepoznavanje oprečnih interesa. Protivrečnosti interesa će biti jasne onda kada se razotkriju kroz sam život proletarijata. Oni moraju biti vidljivi u svemu, mora se na njih iznova ukazivati radniku, oni moraju biti očigledni i u najmanjem detalju.

Ali da li je dovoljno samo osećati ove kontradikcije na sopstvenoj koži, izlagati sopstvene interese ispred svega, uvek ih imati na umu? Život

često ume da zakomplikuje inače jednostavne i jasne odnose: neretko nam se čini da antagonizam između vlasnika i radnika možemo objasniti prirodnim okolnostima, što će radnika samo dodatno zbuniti. Na primer, ništa lakše no zbuniti radnika ubeđujući ga da ne nemoguće skratiti radno vreme. Treba navesti očajno stanje poslovanja u datoj industriji, treba navesti konkurenciju, niske cene, borbu sa većim igračima, itd. Ovo su upravo oni argumenti, bili oni tačni ili ne za dati konkretan slučaj, koji će radniku sa ograničenim znanjem delovati ubedljivo.

Naravno, osećati i razumeti pravičnost njihovih zahteva nije isto to i zagovarati ih uporno i posvećeno. Da bismo osigurali da različiti trikovi i prevare neće uticati na radnika i skrenuti mu pažnju sa njegovih ispravnih zahteva, moramo ih ponavljati iznova i iznova. Moramo ponavljati ne samo one važne tačke već i (a ovo je važno kao pripremi rad) one tačke koje naizgled deluju od sporedne važnosti. Tamo gde su sporedni zahtevi u pitanju, gazda neće zbunjivati radnike jer je njegova sposobnost da ih ispuni očigledna svima. Oni zavise samo od konkretnog gazde i radniku je lako objasniti da je neispunjavanje ovih zahteva isključivo nedostatak volje gazde, gde suprotstavljenost njegovih interesa i interesa radnika lako izlazi na videlo.

Zato će sporedni zahtevi verovatnije biti ispunjeni bez neke veće borbe, što radništvu vraća veru u sopstvenu snagu, uči radnike praktičnom aspektu borbe, priprema pojedince koji bi se inače izgubili u masi, daje radnicima primer kako se uspešno boriti protiv gazde. Čak i u borbi za ove, sporedne zahteve radnici se moraju udružiti, hteli oni to ili ne, moraju se uveriti u neophodnost zajedništva. Ova praksa je najvažniji deo obrazovanja mase, mnogo korisnija od literature na tu temu. U samoj borbi odnosi suprotstavljenih strana postanu ključni i tu se otkriva pravo lice gazde. Jedino tada će on odbaciti svoju masku dobročinitelja i otkriti svoje iskrene namere i planove. U ovoj borbi radnik može naučiti da razlikuje saborca od neprijatelja, može uvideti solidarnost koja vlada među gazdama i među čitavom buržoazijom – sitnom buržoazijom kao i onom velikom – kada je ujedinjena protiv njega, protiv radništva. Na temelju svesti koje ova borba budi, radnik će biti skloniji da prihvati ideje koje su mu se do tada činile besmislenim.

Borba za sitne zahteve koju budi eksploatacija od strane jednog ili nekoliko gazdi, ograničena je na jednu ili nekoliko fabrika. Takva borba, koja je u najvećem broju slučajeva ograničena na najbližeg eksploatatora, mora da posluži kao osnovna škola ruskom proletarijatu koji još nije uključen u klasnu borbu. U ovim borbama će učiti, osnažiti se i iz njih izaći spreman na borbu za mnogo važnije zahteve čak i bez potpunog ujedinjenja radništva nekoliko fabrika ili čitave industrije.

Prva faza borbe za sitne zahteve, na koju radnika navodi vrlo očigledno shvatanje eksploatacije, zahteva od svih određenu energiju i jednoglasnost. U drugoj fazi, kada je neophodno ujediniti se oko zahteva protiv čitave vladajuće klase (kojoj je država odmah skočiti upomoć) iziskuje mnogo veće količine izdržljivosti, solidarnosti i hrabrosti. Štaviše, radnik mora biti svestan, mora biti sposoban da poveže sopstvene interese sa interesima drugih radnika unutar iste industrije, nekada čak i radnika bliske industrije. Ovakva svest se razvija samo kroz praksu, kroz zaključke izvedene iz sopstvenog iskustva koje pokazuje da partikularna borba radnika samo na jednom mestu nije moguća.

Borba protiv više ujedinjenih gazdi u radničkoj klasi budi osećaj stabilnosti, izdržljivosti, zajedništva, osećaj nezavisnosti i samopouzdanja unutar klase. Sve ovo će se pokazati neophodnim kada se nađe u neizbežnoj klasnoj borbi u punom smislu te reči. Kada dođe do ove faze, radnički pokret će početi da, malo po malo, preuzima primese političnosti. Zaista, kako radnici napreduju na planu konkretnih zahteva za promenama na konkretnom radnom mestu ili čak čitavoj industrijskog grani, shvatiće da se sada nalaze u borbi protiv ne jednog ili nekoliko gazdi, već protiv čitave vladajuće klase i države. Uz potpunu svest o pravičnosti njihovih zahteva, radnička klasa isprva će se ponašati mirno i dostojanstveno, uverena u to da su svi na njenoj strani i saosećaju sa njihovim mukama.

Uostalom, sve je ovo tako očigledno, zar ne, njihovi su zahtevi tako jasni, potlačenost je tako nepravedna! Poslaće izaslanike inspektoru u fabrici. On im zasigurno mora pomoći, on je na kraju krajeva njihov zaštitnik, on poznaje zakone a zakoni su sigurno na njihovoj strani... Inspektor će im samo izručiti kofu vode na glavu.... Zakon ne prepoznaje ovu situaciju, gazda fabrike ima pravo, ništa se ne može učiniti... Ruke su mi vezane... Kako je moguće da zakoni ne posreduju

za nas?! Kako je moguće da nas naš zaštitnik ne brani?! Gazda je potkupio inspektora, on laže, besramno laže! ... Radnici će pokušati drugim putem: svuda će naići na odbijanje, nekada uz pretnje koje će se i obistinuti - gazdama će uskoro leđa čuvati i trupe.

Radništvo je dobilo svoju prvu lekciju političkih nauka koja glasi: pravo je uvek na strani jačeg, a borba protiv organizovane sile kapitala mora jačati uz paralelno organizovanu snagu radništva. Pokret će se širiti kako se razvija, uključivaće čitave oblasti proizvodnje umesto pojedinačnih fabrika kao do tada. Sa svakim svojim korakom radnički pokret biće u sve žešćem sukobu sa državnom moći, a lekcije političke mudrosti biće sve češće. U svakoj prilici njihov moral će se utiskivati u svest radnika, klasna svest će se uobličavati, postaće kristalno jasno da sve što traže mogu izboriti jedino oni sami. Teren za političku agitaciju time je pripremljen. Faza agitacije dolazi kada je klasa, organizovana iz života samog, duboko usvojila klasni egoizam, oblik svesti zajednice koja radi u interesu svih radnika, a protiv interesa svih drugih. Tada promena političkog sistema postaje pitanje vremena. Jedna varnica je dovoljna da sav nataloženi zapaljivi materijal bukne u eksploziji.

Zadatak je socijaldemokratije da neumorno sprovodi agitaciju među radnicima fabrika i to na bazi već postojećih sitnih zahteva i potreba. Borba kakvu će ta agitacija zapaliti istreniraće radnike da brane sopstvene interese, ohrabriće ih, daće im samopouzdanje u snagu sopstvenih redova, daće im svest o važnosti ujedinjenja i, na kraju krajeva, izvešće ih pred krucijalna pitanja koja zahtevaju rešenja. Uz ovakve pripreme za ozbiljnije borbe, radnička klasa preuzima na sebe rešenje tih problema a agitacija na temelju tih pitanja mora za cilj imati formiranje klasne svesti. Klasna borba, u ovom novom, svesnijem obliku, postavlja temelje političke agitacije čiji je cilj promena postojećih političkih uslova u korist radničke klase. Dalji program socijaldemokrata je očigledan.

III

Kao rezultat činjenice da socijaldemokratija može izrasti u pravu narodnu partiju samo kada svoj program delovanja zasniva na stvarnim potrebama radničke klase, kao i činjenice da postizanje ovog

cilja – organizovanja radničke klase— mora početi od agitacije na osnovu najvitalnijih zahteva, onih minornih koji su radničkoj klasi najjasniji i najdostižniji, dolazimo do nove formulacije pitanja koje to pojedince iz redova radništva treba pokušati da unapredimo u vođstvo pokreta. Da bismo uznapredovali najsitnije zahteve koji radnike mogu da ujedine u borbi, moramo razumeti koja vrsta zahteva će najlakše pozitivno uticati na radnike u datim uslovima. Moramo znati otpočeti borbu u pravom trenutku, moramo znati koje metode borbe su najprikladnije određenim uslovima, mestu i vremenu. Ovakve informacije zahtevaju stalne kontakte sa masom radnika od strane agitatora, zahtevaju da se on stalno interesuje za određenu granu industrije i prati njen razvoj. U svakoj fabrici postoje brojni pritisci i mnoge sitnice mogu zainteresovati radnika. Utvrditi najoštriju pritužbu u životu radnika, utvrditi trenutak kada je treba isticati, unapred znati sve moguće posledice – to je pravi zadatak aktivnog agitatora. Znanju ove vrste nas uči samo život: teorija nam to samo može i mora osvetliti. Neprestano uranjanje u masu, slušanje, odabir prikladnih argumenata, merenje pulsa gomile – ovome agitator mora težiti. Poznavanje uslova života, poznavanje sentimenta mase, je to što mu daje uticaj na samu masu; ovo će mu omogućiti da se uvek dočeka na noge bez obzira na okolnosti, podići ga iz gomile i učiniti ga prirodnim vođom. Jasno je da će socijaldemokratski stavovi agitatora odrediti kojim putem on smatra da treba da povede gomilu bez napuštanja svojih ubeđenja. On je dužan da svom snagom nastoji da masi objasni prednosti i nedostatke svake od predloženih mera, da je sačuva od bilo kakvih grešaka koje mogu štetiti razvoju njene samosvesti. Dalje, on uvek mora da ide korak dalje od mase, mora da osvetli njenu borbu, objašnjavajući njen značaj sa opštijeg stanovišta suprotstavljanja interesa, i da pri tome širi horizonte masa.

Ali u isto vreme sam agitator ne treba da gubi iz vida konačni cilj, on treba da bude toliko teorijski pripremljen da, kakva god se nevolja dogodi, veza između njegove sadašnje aktivnosti i konačnog cilja ne bude izgubljena iz vida. Za to, međutim, sama teorijska priprema nije dovoljna. Stalno se mora pojačavati praktičnim radom. Samo ovom stalnom proverom, samo stalnim prilagođavanjem zadatku poznatom i naučenom u teoriji, agitator može reći da je razumeo i savladao teoriju. Praktična aktivnost će, na kraju, otkriti koja pitanja bi trebalo temeljnije ustanoviti u teoriji i, na sličan način, znaće kako da se uveri u utemeljenost same teorije i njenu primenu na određene uslove.

Zbog ovoga se ne identifikujemo ni sa jednom od krajnosti, niti gubeći dodir sa praktičnom osnovom i samo proučavajući, niti agitujući među masom, a da se istovremeno ne bavimo teorijom. Samo paralelna aktivnost, međusobno dopunjavanje, pruža pravu pripremu i proizvodi čvrsta uverenja. Koja je to uloga propagande u većini socijaldemokratskih krugova? Pojedinci podignuti na teoriji razvili su za sebe odgovarajuća teorijska ubeđenja koja su pokušavali da prenesu drugima. Ali potpuni svetonazor, čak ni svetonazor naučnog socijalizma, ne mogu svi shvatiti ni u kom slučaju, i tek u određenoj fazi industrijskog razvoja propaganda naučnog socijalizma nalazi masu pristalica, a ovom slučaju je masa pripremljena dugom i upornom borbom. Iz tog razloga su birani sposobniji krugovi radnika i na njih su se, malo po malo, prenosili socijaldemokratski stavovi (ukoliko su ih shvatali i sami lideri), a zatim je ova sirovina poslata intelektualcu na završne radove.

Šta je bio rezultat ove vrste propagande? Najbolji i najспособniji su dobili teorijske dokaze koji su samo površno povezani sa stvarnim životom, sa uslovima u kojima ti ljudi žive. Radnikova želja za znanjem, za bekstvom iz tame, iskorišćena je kako bi ga navikli na zaključke i generalizacije naučnog socijalizma. Ovo potonje je uzeto kao nešto obavezno, nepromenljivo i identično za sve. Zbog toga je većina propagandnih radnika, uz sav njihov entuzijazam za naučni socijalizam, nosila sve crte karakteristične za utopističke socijaliste u svoje vreme – sve osobine osim jedne: utopisti su bili uvereni u svemoć propovedanja novog jevanđelja i verovali da pridobijanje narodne mase zavisi samo od njihovih sopstvenih napora, dok naši utopistički socijaldemokrati savršeno dobro znaju da zaostalo stanje ruske industrije diktira uske granice svakom socijalističkom pokretu, a ovo uverenje ih lišava bilo kakve energije za zadatak propagande i primorava ih da svoju delatnost ograniče na užu krug naprednijih pojedinaca. Naši propagirani radnici mnogo bolje poznaju i razumeju uslove delovanja zapadne socijaldemokratije od uslova sopstvene delatnosti.

Naučni socijalizam se pojavio na Zapadu kao teorijski izraz radničkog pokreta; kod nas se transformiše u apstraktnu teoriju, nespremnu da se spusti sa transcendentalnih visina naučne generalizacije.

Štaviše, u ovoj formulaciji socijalizam se degeneriše u sektu, a sistem propagande koji se praktikovao imao je druge, štetnije posledice. S jedne strane, ovim sistemom propagande masa je ostala potpuno na jednoj strani, smatrajući se materijalom koji treba eksploatisati što je više moguće. Ta eksploatacija je fatalno oslabila intelektualne snage mase; oduzeti su joj bolji elementi, a lišena je i onih ljudi koji su joj, iako bez svesti, svojom mentalnom i moralnom superiornošću služili i ranije i još uvek mogli da služe kao vođe i kao boraca na frontovima u svojoj puko spontanoj borbi za postojanje. S druge strane, ovi najbolji elementi proletarijata formirali su posebnu grupu ljudi sa svim osobinama koje karakterišu našu revolucionarnu inteligenciju, osuđenu na večni krug života i delatnosti sa rezultatima koji neminovno proizilaze iz toga. Uvereni da će dalja promocija pojedinaca iz mase biti sve teža (a takav momenat svakako mora da dođe), radnički intelektualci su neraspoloženi, razmišljaju o razlozima teškoća i, prirodno, skloni su pomisli da je neadekvatni nivo sopstvenog razvoja razlog neuspeha njihove delatnosti ili uverenja da u našoj zemlji još nisu sazreli uslovi za radnički pokret. U prvom slučaju zaključuju da je potrebno učiti i proučavati, a zatim otići i preneti svoje stavove masi; u drugom slučaju, ako ne zakluče potpuno razočarani, pomireni sa stvarnošću, postaju sve nepovratnije zaključani u svojim krugovima koji se bave samosavršenstvom sve do trenutka kada, samovoljno i bez njihove pomoći, predstojeće poboljšanje kulturnog nivoa mase, masu načini sposobnom da razume njihovo učenje. U oba slučaja ovi rezultati propagande su nesumnjiva prepreka zadatku podizanja klasne samosvesti ruskog proletarijata. Što se radnički socijalisti više poboljšavaju u svom mentalnom i moralnom stavu, što se više udaljavaju od mase, to su sve udaljeniji od stvarnosti i u odlučujućem trenutku, kada bi neki događaj mogao pokrenuti radničku masu u pokret, ona i radnički socijalisti će stajati otuđeni, pa čak i neprijateljski nastrojeni jedni prema drugima. Teško je predvideti do čega to može dovesti, ali istorija Evrope pokazuje da će u ovakvoj situaciji, kada su sazreli uslovi za kretanje radne mase i kada se ustanovi da su pravi predstavnici njenih interesa odvojeni od nje, naći druge vođe za sebe, ne teoretičare već praktične ljude koji će je voditi na štetu njenog klasnog razvoja. Za socijaldemokrate ova perspektiva ne može da se ne čini veoma opasnom. Propaganda među radnicima u cilju regrutovanja novih individualnih pristalica socijalizma ne razlikuje se od propagande među inteligencijom u istu svrhu; međutim, kao što je gore pokazano, ova vrsta propagande ima direktno

štetnu stranu – slabi intelektualnu snagu mase. Stvarajući radničku socijalističku inteligenciju, otuđenu od mase, štetimo razvoju proletarijata, štetimo sopstvenom cilju.

Različiti rezultati moraju se postići spajanjem propagande sa agitacijom, spajanjem teorije sa praksom. Trajno jedinstvo između naprednih pojedinaca i mase, jedinstvo na osnovu pitanja koja masa nejasno shvata i koja im razjašnjava iskusni agitator, učiniće ga njenim prirodnim vođom. Istovremeno, svaki uspeh koji se postigne ovakvim spajanjem pojedinaca sa masom pojačavaće usnulu snagu mase, uzdižeće njen duh, izazivaće u njoj nove zahteve, koji su joj ranije izgledali strani; na taj način će podići svoj kulturni nivo i samim tim ga još više približiti agitatoru. Stalna borba će ih podstaći na napor mišljenja: osim toga, ista borba će iz mase promovisati nove pojedince koji su sposobni da postanu predmet iste racionalne propagande i koji bi bez nje ostali izgubljeni u masi. Ovo poslednje je posebno tačno: dok su, kada je masa bila pasivna, rezerve ljudi koji su se mogli pretvoriti u socijaliste bile prilično usko definisane, kada je pokret aktivan, sam pokret će stalno popunjavati mesta onih frontovskih boraca koji napustili redove. Zadatak agitatora je da obezbedi da se u umu radnika začnu nove misli, da jasnije razume stavove vlasnika prema njemu. Buđenje, večno nezadovoljstvo i večna težnja za poboljšanjem svog položaja, uz široko shvatanje već ostvarenih pobeda – upravo ka tome agitator treba da vodi masu.

Uz propagandu u krugovima bilo je potrebno podneti velike žrtve za postizanje beznačajnih rezultata. Radeći među masom smanjuje se broj žrtava u poređenju sa postignutim rezultatima i, što je pokret širi i dublji, to će se teže nositi sa njim, teže će biti iskorenjivanje socijalističkih elemenata. Najbolji primer je Poljska: tamošnji štrajkovi počinju da dobijaju zvanično priznanje i vlada je odlučila da ne primenjuje postojeće zakone na učesnike. Ovo dokazuje da otvoreni pokret može učiniti neefikasne prepreke koje mu je zakon postavio na putu. Ali za ovo pokret mora imati korene u tlu. Onaj ko svojom aktivnošću ne podstiče rast klasne svesti i revolucionarne zahteve proletarijata nije socijaldemokrata.

Međutim, moguće je pomoći jednima ili drugima isključivo time što se direktno bavite buđenjem mase pokreta na ekonomskim osnovama i svaki korak u tom pravcu skraćuje preostali put i istovremeno

olakšava dalje napredovanje pokreta, uklanjajući jednu za drugom one prepreke koje sada izgledaju neuklonjive i koje ometaju rad, koje su u suštini kulturalne, i koje se zapravo ne mogu ukloniti. Imajući u vidu sve ovo, prepoznamo potrebu da socijaldemokratski krugovi pređu na program čije smo glavne karakteristike izneli, ili da prestanu da misle da je njihova delatnost korisnija za razvoj proletarijata od delatnosti, na primer, Odbora za pismenost. Iskustvo stečeno u ovim krugovima, i dokazi radnika koje su oni uspešno propagirali, omogućiće da se više ili manje racionalno započne borba na novim osnovama. Intelektualci i radnici treba stalno da raspravljaju o tome koje zahteve u datom trenutku u datoj grani proizvodnje treba postaviti, a šta treba da bude predmet agitacije, uzimajući za polazište najvitalnije potrebe radnika. Dalje, moraju biti razjašnjena sredstva koja bi najbolje olakšala početak borbe (agitacija, štrajk, peticije inspektoratu, itd.). Izrada agitacione literature tada bi trebalo da bude zadatak inteligencije, literature prilagođene uslovima u datoj grani proizvodnje ili datom industrijskom centru, literature koja bi govorila radniku o njegovim potrebama i koja bi služila kao odgovarajući dodatak usmenoj agitaciji. Konačno, intelektualci treba da nastoje da svojim studijskim sesijama sa radnicima daju praktičniji karakter, tako da će za radnika znanje koje je stekao na ovim sesijama poslužiti da mu proširi vidike, a ne da ga odmah otrgne od čvrstog tla u sferu potpuno apstraktnih naučnih pozicija. Mora se stvarati propagandna literatura koja ide u istom pravcu.

Ostaje nam još da kažemo nekoliko reči o granicama u kojima bi socijaldemokrate trebalo da ograničavaju svoje delovanje. Postoji stav da samo najnapredniji industrijski centri mogu da obezbede osnovu za agitaciju. I zaista, u zanatskoj i domaćoj industriji radnici, koji su neusklađeni i razučeni, teže se udružuju na osnovu svesnih zajedničkih interesa, a stvarni zajednički karakter ovih interesa ne može se lako prepoznati kao suprotnost interesa između poslodavca i radnika. Tome doprinosi i odsustvo naglašene diferencijacije između pozicije gospodara i radnika. Štaviše, relativno je lako za radnika da postane vlasnik ili nezavisni proizvođač; kao rezultat, radnik svoj položaj smatra privremenim i spreman je na određene žrtve. Ali može li se iz ovoga zaključiti da je borba apsolutno nemoguća? Opet, ne! Zanatska i domaća (tj. sitna) proizvodnja ima neke prednosti u borbi.

Uz propagandu u krugovima bilo je potrebno podneti velike žrtve za postizanje beznačajnih rezultata. Radeći među masom smanjuje se broj žrtava u poređenju sa postignutim rezultatima i, što je pokret širi i dublji, to će se teže nositi sa njim, teže će biti iskorenjivanje socijalističkih elemenata. Najbolji primer je Poljska: tamošnji štrajkovi počinju da dobijaju zvanično priznanje i vlada je odlučila da ne primenjuje postojeće zakone na učesnike. Ovo dokazuje da otvoreni pokret može učiniti neefikasne prepreke koje mu je zakon postavio na putu. Ali za ovo pokret mora imati korene u tlu. Onaj ko svojom aktivnošću ne podstiče rast klasne svesti i revolucionarne zahteve proletarijata nije socijaldemokrata.

Kvalifikovani radnici su kulturno napredniji od nekvalifikovanih, ređi su i ne mogu ih lako zameniti drugi; sa dobrim izgledima za otvaranje sopstvenih radionica, radnici manje gube ako odbiju da rade itd. Konačno, veliki broj malih radionica u jednom regionu olakšava prelazak sa jednog šefa na drugog. Prema tome, ako, s jedne strane, mala proizvodnja sprečava razvoj aktivne borbe, onda će nam, s druge strane, ista proizvodnja pomoći da vodimo borbu.

Ako u velikim centrima sam život tera radnike u borbu sa kapitalistima, a uloga agitatora je samo da pokaže put, onda u maloj proizvodnji agitator mora još u mnogo većoj meri da uzbudi radnike. S druge strane, kada je pokret počeo, ima neke šanse za uspeh. Ljudi će se pitati da li je to potrebno? Smatra se da ćemo morati da sačekamo da se mala proizvodnja faktički pretvori u krupnu industriju i da onda počnemo sa agitacijom, ali da se do tog vremena zadovoljimo propagandom usmerenom na stvaranje pojedinačnih radničkih socijalista. Ali, osim sumnje koja postoji oko toga da li uopšte treba da težimo stvaranju radničke inteligencije izolovane od mase, postoje prigovori drugačije vrste koji bi se mogli izneti protiv predložene taktike. Činjenica je da mala proizvodnja ne postaje grana industrije naglim skokom: tranzicija se završava veoma sporo i u međuvremenu nije nimalo lako utvrditi da li je došlo do transformacije pomenute male ili domaće proizvodnje u prerađivačku industriju ili ne. U procesu tranzicije radnici najviše pate zbog svoje nespremnosti. Radnici se postepeno hvataju u gvozdeni porok velike proizvodnje i za njih je nesreća ako u tom procesu učestvuju samo pasivno. Strašne patnje, materijalna nesigurnost, nezaposlenost, stalno smanjenje zarada, gotovo degeneracija – to se dešava iz dana u dan ako sami radnici ne

primete njihov silazak niz klizavu padinu smanjenih plata i povišenih nesigurnosti, ako svojim sopstvenim snagama ne bore se za postizanje boljih uslova života. Radnička je nesreća ako u zamjenu za prednosti kvalificirane radne snage, koje izgube na svakom koraku, ne steknu drugo oružje – priznavanje svojih interesa, razumijevanje potrebe da se čvrsto pridržavaju jedno za drugo za uspešnu borbu. Istina je da je agitacija u ovakvim okolnostima mnogo teža, usled napretka ove strašne sile koja slama radnike, ali je shodno tome mnogo važnije sprečiti najakutnije stradanje i time stvoriti šanse za uspešniju borbu sa novim uslovima kada se uspostave. Smatramo se srećnima što živimo u epohi kada je napredak pokreta toliko jasan da možemo predvideti njegove dalje faze.

Biti svestan ovog napretka, a ne koristiti znanje, značilo bi počinuti ogromnu istorijsku grešku. Slično tome, pogrešna je ideja o izvodljivosti snažnog radničkog pokreta u nekoliko centara. Sa većom pokretljivošću radnika, pokrajinski radnici, svedeni u red nezaposlenih u prvim fazama kapitalizma, igraće ulogu emigranata iz manje kulturne zemlje u odnosu na organizovane radnike velikih centara. Prema tome, zanemarivanje radnika u maloj proizvodnji znači komplikovanje zadatka organizacije i borbe u velikim radničkim centrima. Iz ovoga proizilazi da samo rasprostranjena agitacija može uroditi plodom. Što se tiče mase, koju još uvek nije ujedinio industrijski kapital, moramo se potruditi da kapitalizam, u osvajanju jedne grane proizvodnje za drugom, ne samo da ostavi propast iza sebe već da odmah usledi uzdizanje redova organizovane radničke armije da bi, iako lišeni veštine i pretvoreni u nekvalifikovane radnike, proleter i znali da se suprotstave eksploataciji snagom organizacije, snagom klasne samosvesti.

(1893; prevod na srpskohrvatski Radnički glas, 2021)